

ÇËSHTJA SHQIPTARE SIPAS BURIMEVE DIPLOMATIKE FRËNGE 1908-1912

Në hartën e popujve ballkanikë të Turqisë Evropiane kanë ndikuar disa ngjarje me rëndësi. Traktati i Shën Stefanit, luftërat e viteve 1878-1888, Kongresi i Berlinit (qershor/korrik 1878), e posaçërisht luftërat ballkanike 1912-1913, kanë shpënë në Traktatin e Londrës më 1913 në dëm të kombit shqiptar.

Louis Jeret, diplomat frëng, pyet: “Ç’do të bëhet me Shqipërinë, cilët janë kufijtë e saj, cila është ardhmëria e saj politike, ekonomike, lidhja me botën, statusi ndërkombëtar dhe qeveria e ardhshme e saj?”¹

Në prag të luftërave ballkanike shqiptarët ende përbënin një tërësi, ndonëse Kongresi i Berlinit ua kishte shkëputur nga trugu trevat e Ulqinit, Tivarit, Plavës dhe Gucisë, të cilat i sëmuri i Bosforit ishte detyruar t’ia lëshonte Malit të Zi, ndërkaq Krahinën e Moravës së Poshtme me Sanxhakun e Nishit, Prokuplen, Kurshumlinë, Leskovcin dhe Vrajën, pas Traktatit të Shën Stefanit dhe pas vitit 1882, Serbisë, dhe të tërhiqte kufirin në Ristovc midis Bujanocit dhe Vrajës.

Një pjesë e popullsisë së vendeve të pushtuara nga Serbia arrin të shpërngulet në rajonet e tjera që ende ndodheshin nën sundimin turk, kurse pjesa tjetër zhduket në mënyrë brutale, keqtrajtohet, sllavizohet, por

¹ Jaret Louis, *L’Albanie Inconnue*, Paris, 1911, f. 1-8.

mbesin kujtimet se dikur të parët e tyre kanë qenë arnautë (shqiptarë), që për shkencëtarët vërtetojnë etnitë dhe toponimet e shumta të këtyre trojeve me shumicë albanofone.

Louis Jeret vë në pah se për shqiptarë nuk ka zgjidhje tjetër, përveç një autonomie të gjerë, autonomie tërësisht të plotë dhe të pavarur. Në prag të luftërave ballkanike vërehen ambiciet e popujve ballkanikë të Malit të Zi, Serbisë, Bullgarisë dhe Greqisë, siç i quan ai, të të vegjëleve, ndaj tokave shqiptare. Ai shton se me pushkë në dorë *“Shqiptari kërkon energjikisht një gjë – liri dhe shqiptari”*. Ai është popull luftarak, i pavarur, malësor, energjik, i shkathtë, krenar. Shqiptari është burrë i armatosur me pushkë, gjuetar i mirë; myslimanë dhe katolikë, të gjithë dëshirojnë të jenë të lirë, të jetojnë me ligjet e tyre tradicionale, duke i kundërshtuar çdo pushtuesi të huaj. I tillë është kombi shqiptar me të cilin Turqia ka pasur punë pesë shekuj, me të cilin Evropa do të ketë punë në të ardhmen.²

Jereti në këto fjali është vizionar. Evropa i tradhtoi shqiptarët në luftërat ballkanike dhe në Luftën e Parë Botërore dhe, përsëri i mbetet Evropës të zgjidhë çështjen shqiptare.

Historikisht dihet se shqiptarët kanë luajtur rol me rëndësi në Çështjen e Orientit nga vitet 1908-1913. Shqipëria tërësore (Albanie) vendosi fatin e rënies së regjimit të vjetër të Turqisë otomane, ajo që gur

² Jaret Louis, *po aty*, parathënie.

pengese për turqit e rinj. Më 1912 shqiptarët në mënyrë triumfale hynë në Shkup.

Duke folur për shtrirjen e shqiptarëve, *Louis Jaret* thotë: “*Shqipëria i shtrin kufijtë e saj deri në Shkup, shqiptarët vendin e tyre e definojnë në veri me Serbinë deri në derdhjen e Vardarit. Shkupi është në të njëjtën kohë një ndër këshqjellat më të hershme dhe një ndër metropolet e tyre*”. Sipas shënimeve të këtij autori, Shkupi në kohën kur e viziton kishte 45.000 banorë dhe këtë numër pothuajse e përbëjnë të gjithë shqiptarët e përkatësisë fetare myslimane – 25.000; bullgarë – 10.000 ose 15.000 serbë; 3.000 çifutë e të tjerë; 2.000 grekë, italianë dhe të tjerë. Autori i këtij libri (*“Albanie inconnue”*) me kërkesë të Arnautëve fillon udhëtimin e tij nga ky qytet shqiptar.

Diplomati frëng në librin e tij do të flasë edhe për një mbledhje të rëndësishme të shqiptarëve në Ferizaj (Ferizovich) më 15 korrik 1908. Këto shënime plotësohen me të dhënat e konsullit të Francës në Shkup, në dok. nr. 39 të 15 korrikut. Pichon, nënkonsull, e informon Ministrinë e Punëve të Jashtme të Francës për pjesëmarrësit e shqiptarëve në Mbledhjen e Ferizajt.

Pra, edhe në dokumentet e tjera, si ai i 25 korrikut 1908, nga Therapia, gjithnjë sipas konsullit të Francës, Leon Krajevskit, theksohet se Lëvizja shqiptare kishte karakter politik dhe se shqiptarët kërkonin nga Porta autonomi kombëtare. Ngjarjet e vitit 1909 shënojnë kërkesa edhe më këmbëngulëse. Sa për ilustrim po citojmë dokumentin e 28 janarit 1909, *Memorandumin*

e shqiptarëve të Shqipërisë së Veriut, dërguar Parlamentit të Qeverisë Perandorake Osmane dhe përfaqësive evropiane, me të cilin kërkohej:

- Njohja zyrtare e Kombit shqiptar,
- Arsimimi në gjuhën shqipe në të gjitha shkollat në Shqipëri, Shkodër, Shkup, Janinë dhe Manastir,
- Futja e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare në administratë,
- Shërbimi ushtarak i obligueshëm për të gjithë shqiptarët, pa dallim feje,
- Qeveria Perandorake nuk mund të bëjë koncesione pa autorizimin e Këshillit krahinor – provincial,
- Guvernatori i Kombit të jetë shqiptar,
- Në buxhetin e Shqipërisë së pari do të hyjnë shpenzimet e administratës, të punëve publike, arsimi, kultit higjenik dhe shëndetësisë publike (dhënë nga Komiteti Shqiptar).

Lufta e Anamoravës dhe e Preshevës kundër turqve

Edhe gjatë prillit të vitit 1910, gati të gjitha konsullatat frënge në Shkup, Manastir, Cetinë dhe Selanik e njoftojnë Ministrinë e Punëve të Jashtme të Francës për ngjarjet në Shqipëri, për lëvizjet e mëdha të shqiptarëve në Gjakovë, Prizren, Vushtrri, Dibër – Vilajet të Manastirit dhe në Pejë. Turqia i dërgon me tren special

trupat e veta në Shqipëri: 3 oficerë të lartë, 71 oficerë të tjerë, 1950 ushtarë, 116 kuaj, pajisje dhe municion. Turqit arrijnë t'i shpërndajnë shqiptarët në Shkup, Prishtinë dhe në Llap. Ndërkaq, në dokumentin nr. 19 të 27 prillit 1910 thuhet se shqiptarët kishin zënë Hanin e Elezit, Grykën e Kaçanikut, rrugën e trenit në drejtim të Mitrovicës dhe i mbanin pikat strategjike. Mirëpo, ajo që është më pikëlluese është gjendja në Anamoravë.

Konsulli frëng në Shkup më 1 maj njofton MPJ të Francës se trupat ushtarake turke djegin fshatra, vrasin gra e fëmijë shqiptarë, kanë zënë Grykën e Kaçanikut ku zhvillohet luftë e madhe në Anamoravë. Më 2 maj 1910 turqit e marrin në duart e tyre linjën e komunikacionit Shkup – Mitrovicë. Shqiptarët tërhiqen në drejtim të Moravës dhe Preshevës, duke lënë të vdekur 500 burra, ndërsa turqit 100 dhe disa të plagosur. Në betejën e dytë të Moravës shqiptarët humbën 400 burra, ndërsa në betejën e tretë shqiptarët humbën në afërsi të Preshevës.³

Më 3 maj 1910 Konsulli frëng njofton: "*Shqiptarët kanë zënë Grykën e Carralevës, rrugën Prizren – Ferizaj*", gjeneralët Osman dhe Xhabir Pasha janë nisur me 4 batalione, 4 mitralozë, 2 topa të lehtë, në drejtim të Kaçanikut, të cilin e mbrojnë shqiptarët nën udhëheqjen e *Idriz Seferit*. Lufta ka zgjatur tri ditë në Anën e Moravës, janë vrarë 80 ushtarë turq. Ushtrisë turke i ka hyrë frika në palcë, mendojnë se nga çdo shkëmb dalin shqiptarët; 2.000 pushkë dhe 2 topa bijnë në duart e

³ Fondi i MPJ të Francës, dok. nr. 6/1910.

shqiptarëve. Ushtarët turq, duke u tërhequr, djegin fshatra, masakrojnë pleq, gra e fëmijë.⁴

Një grua shqiptare, me sëpatë në dorë, me një fëmijë tetëvjeçar, merr pjesë në luftë.

Nxitësit e Lëvizjes shqiptare

Konsulli i Francës në Shkup, më 6 maj 1910 njofton për aferën në Shqipëri, për ardhjen e trupave të redifëve nga Smirna (Izmiri), në drejtim të Ferizajt, një batalion dërgohet në Preshevë, afër kufirit me Serbinë. Ndër organizues të këtyre kryengritjeve janë: *Hasan Beu*, deputet nga Prishtina, *Nexhip Draga*, deputet nga Shkupi, *Zejnullah Beu*, mik i Isa Boletinit dhe *Haxhi Rusta*. Kryengritësit u bëjnë rezistencë trupave turke, të cilat dërgohen në trevën e Moravës dhe të Gjilanit. Edhe në Preshevë dërgohet ushtri turke, e cila pushton fshatrat nga Presheva deri në Kaçanik: Sefer, Kurbali, Virnagllavë dhe Nikoc.⁵

Me këtë rezistencë populli shqiptar i këtyre trevave tregoi dinjitet dhe heroizëm të rrallë, duke dhënë shumë luftëtarë dhe duke shënuar faqe të ndritura të historisë sonë kombëtare shqiptare.

Më 1912 plasi Kryengritja e Përgjithshme. Në mënyrë triumfale shqiptarët hynë në Shkup. Më 14 e 15 gusht udhëheqësit shqiptarë *Isa Boletini*, *Bajram Curri*,

⁴ Fondi i MPJ të Francës, dok. nr. 20.

⁵ *Po aty*, dok. nr. 81.

Idriz Seferi, Prenk Pasha kaluan me trupat e tyre ushtarake Grykën e Kaçanikut. Hyrja bëhet e qetë. Mbi 20.000 shqiptarë me pushkë, me revole e thika në brez hyjnë në qytet. Bajram Curri hyn në qytet si mbret i vendit, takohet me guvernatorin e përgjithshëm të Vilajetit, e detyron atë të dalë në rivistë të trupave të tij. Nga ana tjetër, urdhrat respektohen, shqiptarët e disiplinuar vënë rregullin, udhëheqin, përgatisin xhamitë e shkollat për t'i vendosur trupat ushtarake të tij, udhëheqin administratën, janë patronë të vërtetë të qytetit dhe të autonomisë së tyre. Kërkojnë që një komision të vijë në Shkup ku (ata) shqiptarët do t'ia diktojnë kushtet e paqes.

Qëndrimi i qeverive ballkanike dhe i Fuqive të Mëdha ndaj çështjes shqiptare

Të gjitha qeveritë ballkanike kanë qenë tejet të interesuara për çështjen shqiptare dhe nuk kanë pasur qëndrim korrekt ndaj kësaj çështjeje. Çdonjëra nga to aspironte që pas tërheqjes nga Vilajeti shqiptar të aneksonte ndonjë pjesë.

Bullgaria me Kabinetin e Malinovit përcillte me vëmendje kryengritjet në Shqipëri dhe ngjarjet në Shqipërinë Veriore. Qeveria bullgare shprehte dëshirën e sinqertë që Porta të triumfojë në kryengritjet shqiptare.⁶ (Shih artikullin “Preporod”, Gazeta zyrtare e

⁶ Si teksti lart.

Kabinetit të Malinovit për Çështjen shqiptare, dok. nr. 91, Sofje 1910).

Ndërkaq, sa i përket qeverisë serbe, ajo nëpërmjet agjentëve të saj diplomatikë i përcjell ngjarjet në Shqipëri. Konsulli i saj në Prishtinë informon se Mahmut Shefqet Pasha udhëheq me komandën e trupave turke. Ky lajm i sjell kënaqësi MPJ të Serbisë, e cila aty sheh një dëshmi të një akti vendimtar kundër Shqipërisë. Qeveria serbe i ofron siguri të plotë Portës së Lartë se nuk do të bëjë lëvizje të trupave të saja ushtarake përgjatë kufirit me Turqinë.⁷

Mali i Zi shprehte aspirata ndaj tokave shqiptare. Principata e Knjaz Nikollës nuk u ngop as pas Kongresit të Berlinit. Ajo me kujdes të posaçëm i përcjell ngjarjet në Shqipëri.⁸

Greqia që me fitimin e pavarësisë kishte aspirata për të realizuar *megalo-idenë* për Greqinë e madhe, të cilën do ta realizojë me përcaktimin e kufijve në *Mbledhjen e ambasadorëve më 1913*, duke grabitur qytetet në jug *Artën, Prevezën, Janinën* dhe disa pjesë të tjera të Çamërisë.

Në Rrafshin e Kosovës dhe të Dukagjinit rusët dhe austriakët në mënyrë tradicionale vëzhgonin dhe mbiqyrnin këto rajone. Ndërkaq, për bregdetin e Adriatikut shqiptar shtyheshin Austria e Italia. Këto dy të fundit kishin strategjinë e tyre: të siguronin emisarë dhe të zhvillonin marrëdhënie ekonomike. Austria vepronte

⁷ Fond i i MPJ të Francës, dok. 48/ AE.

⁸ *Po aty*, dokumenti nga Cetina, 15 dhe 20 maj 1910.

nëpërmjet konsullatave në Mitrovicë, Prizren e Shkodër dhe nëpërmjet klerit katolik, të cilin e përkrahte. Italia vepronte nëpërmjet konsullatës së Shkodrës dhe Malit të Zi, e posaçërisht ndikimit që kishte në rajonin e Tivarit. Pra, shqiptaria kryengritëse ishte pre e bashkë-ndarësve të mëdhenj: rusëve, austriakëve e italianëve dhe të vegjëlve: bullgarëve, serbëve, malazezve dhe grekëve.

Qëndrimi i Francës ndaj çështjes shqiptare

Në këtë lojë diplomatike midis të vegjëlve dhe të mëdhenjve në këto aspirata ambicioze për rivendikime, qëndrimet e Francës dihen që në Kongresin e Berlinit. Ajo nuk kishte aspirata territoriale. Interesi i saj ishte të ruante status quo-në ndaj Fuqive të Mëdha. Ajo nuk ishte kundër kombeve të vogla të nënshtuara. Çdo cënim që do të bënin Fuqitë e Mëdha do të shkaktonte pasoja në dobësimin e ndikimit të saj. Franca ishte mikeshë e Fuqive të Mëdha që synonin të dominonin Ballkanin.

Franca gjatë tërë shekullit XIX ishte protektore jo aq e interesuar për të krishterët e robëruar të Perandorisë Otomane. Ajo këtë cilësi e ka justifikuar edhe në Kongresin e Berlinit, duke u siguruar Mirditasve shqiptarë një nen special privilegjesh dhe imunitetesh. Pra, mund të themi se Franca ishte konservuese e lidhjeve ballkanike. Interesi i saj në këto rajone nuk

ishte i aspektit moral, por i karakterit ekonomik, i punëve publike që do të ndërmerrenin francezët. Ajo interesat e saja i shihte në kanalizimin e lumit Buna, në tharjen e Liqenit të Shkodrës, në ndërtimin e një rruge që do të lidhte Shkodrën me portin detar *Shëngjinit* – *San Giovanni di Medua*, në ndërtimin e një rruge në Shqipërinë e Epërme, si dhe të një hekurudhe “Danub-Adriatik”, për të cilën pala shqiptare do të kërkonte kapital dhe kompetenca të jashtme.